

УДК [811.161.2+811.112.2]’367.633

Олександр Дрогайцев,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької мови і літератури
з методикою викладання
ДВНЗ «Криворізький національний університет»
(м. Кривий Ріг, Україна)

Вікторія Устінова,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри німецької мови і літератури
з методикою викладання
ДВНЗ «Криворізький національний університет»
(м. Кривий Ріг, Україна)

ПРИЙМЕННИК У ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ В УКРАЇНСЬКІЙ І НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті в порівняльному аспекті схарактеризовано вживання прийменників української і німецької мов (на прикладі простого речення). Актуальність проблеми зумовлена слабким висвітленням цього питання у вітчизняних наукових виданнях.

Метою статті є опис прийменників української та німецької мов у порівняльному аспекті з урахуванням того, що означене граматичне явище структурується в обох мовах по-різному. Для досягнення цієї мети був використаний метод аналізу і порівняння. Завдання дослідження: проаналізувати роль прийменників у простому реченні української і німецької мов; схарактеризувати прийменник як сполучну ланку між окремими частинами пропозиції, що поєднує їх в єдиний смисловий блок.

Установлено, що прийменники в німецькій мові відіграють таку ж роль, як і в українській, тобто пов'язують слова чи групи слів в одну смислову одиницю, а також, разом із відмінковими формами іменників, займенників, можуть виражати значення часу, простору, причини, мети, способу дії, порівняння тощо. Системи прийменників в українській та німецькій мовах структуровані по-різному, їхні значення збігаються лише частково.

Ключові слова: порівняльна граматики, порівняння та зіставлення, прийменник, відмінки, просте речення, додаток, німецька мова, українська мова.

В статті в сравнительном аспекте охарактеризовано употребление предлогов украинского и немецкого языков (на примере простого предложения).

Актуальность проблемы обусловлена слабым освещением этого вопроса в отечественных научных изданиях.

Целью статьи является описание предлогов украинского и немецкого языков в сравнительном аспекте с учетом того, что данное грамматическое явление структурируется в обоих языках по-разному. Для достижения этой цели был использован метод анализа и сравнения. Задачи исследования: проанализировать роль предлогов в простом предложении украинского и немецкого языков; охарактеризовать предлог как связующее звено между отдельными частями предложения, которое объединяет их в единый смысловой блок.

Установлено, что предлоги в немецком языке играют такую же роль, как и в украинском, то есть связывают слова или группы слов в одну смысловую единицу, а также вместе с падежными формами существительных, местоимений, могут выражать значение времени, пространства, причины, цели, образа действия, сравнения и т. Системы предлогов в украинском и немецком языках структурированы по-разному, их значения совпадают лишь частично.

Ключевые слова: сравнительная грамматика, сравнения и сопоставления, предлог, падежи, простое предложение, приложение, немецкий язык, украинский язык.

The general thrust of modern linguistic research in the integral study of related and unrelated languages system and levels' units of language system led to the relevance of this research.

In the article the preposition in a simple sentence is characterized in the comparative aspect in the Ukrainian and German languages. The method of analysis and comparison of different sources for the research problem was used to achieve this goal.

The urgency of the problem is due to a weak coverage of this issue in the national scientific publications.

The aim of the article is to describe prepositions in the comparative aspect in the Ukrainian and German languages, given that this grammatical phenomenon is structured in both languages in different ways, their values coincide only partially.

Research objectives are defined according to the purpose: to analyze the role of the preposition in Ukrainian and German simple sentences; to characterize preposition as a link between certain parts of the sentence in a single semantic unit. It is established that prepositions play the same role in the German language as in the Ukrainian language, that is to say, they link words or groups of words in a single semantic unit, as well as prepositions, with the case forms of nouns and pronouns, can express time, space, cause, purpose, method of action, comparisons, etc. In both languages, some prepositions are closely related to the use of phonetic rules. The systems of prepositions are structured in different ways; their values coincide only partially in the Ukrainian and German languages.

Key words: comparative grammar, comparing and contrasting, preposition, cases, a simple sentence, object, the Ukrainian language, the German language.

Загальновідомо, що порівняльна типологія – це розділ мовознавства, що вивчає мови в порівнянні з іншими мовами з метою встановлення особливостей, властивих цим мовам, а також подібностей і відмінностей між ними. Отже, типологічна лінгвістика виявляє закономірності, які «зв'язують матеріал мовлення, передусім звуки та вираження смислу» [4].

Ще І. Бодуен де Куртене писав щодо типологічних досліджень: «Ми можемо порівнювати мови зовсім незалежно від їх спорідненості, від усілякого історичного зв'язку між ними. Ми постійно знаходимо однакові властивості, однакові зміни, однакові історичні процеси та перетворення в мовах, які є чужими одна одній історично та географічно. Усюди ми стикаємося з питаннями про причини подібності та відмінностей у будові мови та в еволюційному процесі» [2].

Отже, порівняльні дослідження мають теоретичну та практичну значущість. По-перше, порівняльно-історичний і порівняльно-типологічний аналіз мовних явищ і категорій дає можливість глибоко зрозуміти фонетичну систему і граматичну будову різних мов, з'ясувати принципи їхнього формування й особливості функціонування в мовленні, виявити подібне й відмінне в їхній структурі та розвитку.

По-друге, навчання іноземних мов, без сумніву, потребує наукового дослідження й опису основних типологічних особливостей фонетичного, лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів іноземних і рідної мов. Зіставне мовознавство загалом і порівняльна граматики німецької й української мов не тільки дозволяє виявити спільні й специфічні риси, властиві цим мовам, а й розкрити історію утворення спільностей і відмінностей. Така лінгвістична основа допомагає побудувати систему свідомого та раціонального навчання іноземної мови.

Українська та німецька мови належать до флективних мов, оскільки флексія в них є основним засобом вираження граматичних відношень. Але в той самий час обидві мови – це політипологічні мови, тому що містять деякі ознаки інших типів. Наприклад, окремі флексії мають характер аглютинативних афіксів: нім. суфікс претериту *-te (machte)*; укр. суфікс минулого часу *-л* (ж., сер., множ. – *зробила, зробило, зробили*).

Обидві мови є синтетичними з чіткими аналітичними тенденціями, але німецька мова більш аналітична, ніж українська.

Українська та німецька мови, як мови індоєвропейські, мають багато спільних рис: і у словотворі (наприклад, наявність однакових способів словотворення – афіксація, словоскладання, субстантивація), і у граматичних формах, категоріях і частинах мови, що складають основу будь-якої мови. Система частин мови в німецькій та українській мовах загалом збігається, але є певні відмінності як у загальній кількості, так і в їхній специфіці. Підкреслимо, що проблема частин мови в порівняльному аспекті значною мірою залишається не розробленою. Так, багато питань, стосовно прийменників, їхніх типологічних характеристик і особливостей вживання в мовленні, адекватного перекладу залишаються відкритими.

У сучасному порівняльно-історичному і типологічному мовознавстві існує чимало досліджень граматичних будов різних мов, зіставлення граматичних категорій і форм, частин мови як споріднених мов, що утворилися внаслідок диференційних чи інтеграційних процесів, так і неспоріднених, які належать до різних типологічних систем. Не залишилася поза увагою науковців і така службова частина мови, як прийменник. Так, еквівалентам слова в українській і російській мовах присвячено наукові розвідки А. Лучик (2001). О. Антонова вивчала еквіваленти слова, співвідносні з прийменниками семантики відповідності у польській і українській мовах (2009); В. Братцева – фразеологічні прийменники в науковому тексті російської та німецької мов (2009); Т. Поміркована (2010) дослідила типологію семантико-граматичних відношень у прийменникових конструкціях англійської та української мов. У дисертаційній роботі О. Пособчук (2016) визначаються структурні особливості прийменникових еквівалентів слова в українській, німецькій та іспанській мовах.

В україністиці прийменник також активно вивчається. Так, досліджено прийменникову еквівалентність в українській граматиці (Н. Куш, 2009). У ґрунтовній монографії групи вчених (К. Виноградова, І. Данилюк, А. Загнітко, Н. Загнітко, Н. Куш, 2009) визначено функціонально-комунікативну і текстову парадигму українських прийменників та їхніх еквівалентів. І. Мейзерська (2012) пропонує лексикографічний опис прийменників сучасної української мови.

Проблемам утворення прийменників і прийменникових сполучень в аспекті граматикизації лексичних одиниць і лексикалізації граматичних форм присвячено роботи сучасних германістів, з-поміж них: L.J. Brinton, G. Diewald, C. Meola, S. Hoffmann, N. Himmelmann, R. Huddleston, W. Humboldt, R. Keller, G. Pullum та інші. Але багато питань ще потребують розв'язання.

Безумовно, порівняння є одним із загальнонаукових методів вивчення явищ дійсності, що сприяє глибокому спостереженню за схожістю та відмінністю об'єктів, процесів, явищ, що розглядаються. Зіставне вивчення прийменників в українській і німецькій мовах відкриває широкі перспективи для подальших інтегральних і лексикографічних розвідок.

Мета статті – у порівняльному аспекті схарактеризувати прийменники української і німецької мов у простому реченні.

Загальна спрямованість сучасних лінгвістичних розвідок на інтегральне вивчення устрою споріднених і неспоріднених мов та одиниць рівнів мовної системи і зумовили актуальність нашого дослідження. У статті на підґрунті теоретичних засад вивчення прийменників в українській і німецькій мовах виявлено особливості їхнього вживання в простому реченні.

Прийменник в українській і німецькій мовах – службова частина мови, що вказує на синтаксичне підпорядкування головних членів речення (або їхніх еквівалентів) іншим словам у реченні або словосполученні.

І в українській, і в німецькій мовах правильне поєднання слів у реченні вимагає такого типу їхнього підрядного зв'язку, за якого головне слово потребує від залежного певної відмінкової форми, тобто керування, яке часто відбувається за допомогою прийменників.

Прийменники в українській і німецькій мовах за походженням і структурою поділяються на первинні та вторинні. Наприклад, за цим параметром усі прийменники в українській мові поділяються на:

1) первинні: *без, в, від, для, до, з, за, на, над, під, по, при, про, ради, через*;

2) складні (утворені від первинних): *понад, побіля, поміж, попри, поза, задля, заради, з-під, з-понад, з-проміж, щодо*;

3) вторинні (утворені від повнозначних слів):

– прислівникові: *близько, внаслідок, всупереч, вслід, довкола, замість, кругом, насеред, навкруги, навпроти, напередодні, навколо, назустріч, осторонь, обабіч, поперек, позад, після, поруч, поряд, упродовж, відповідно до, залежно від, згідно з*;

– відіменні: *край, кінець, коло, перед, протягом, шляхом, за допомогою, під час, у напрямі до, на шляху до, у зв'язку з, в силу, в результаті, внаслідок*;

– віддієслівні: *завдяки, включаючи, виключаючи, не враховуючи, незважаючи на* [2, с. 206–208].

Обидві мови постійно поповнюються новими прийменниками за рахунок складених прийменникових сполучень, утворених із повнозначних слів і прийменників, так званих прийменникових еквівалентів слова. Наприклад: укр. *на шляху (шляхах) до, на чолі з*; нім. *in Bezug auf, mit Rücksicht auf*.

У німецькій мові прийменники визначають, як правило, відмінок, у якому повинен бути вжитий іменник або займенник у ролі додатка. Відповідно до цього виділяють чотири групи прийменників:

1) прийменники, що вимагають родового відмінка Genitiv (*außerhalb, binnen, diesseits, infolge, inmitten, innerhalb, jenseits, längs, (an)statt, trotz, unweit, während, wegen, um...willen*);

2) прийменники, що вимагають давального відмінка Dativ (*ab, aus, außer, bei, dank, entgegen, gegenüber, mit, nach, seit, von, zu, zufolge, zuliebe*);

3) прийменники, що вимагають знахідного відмінка Akkusativ (*durch, für, bis, gegen, ohne, um, wider*);

4) прийменники, що вимагають Akkusativ або Dativ (*an, auf, hinter, neben, in, über, unter, vor, zwischen*) [5].

У німецькій мові є також прийменники, що не вимагають після себе строго певного відмінка, наприклад: *als, wie...: Ich kannte ihn schon als Aspirant (Nominativ) – Я знав його ще тоді, коли сам був аспірантом; Ich kannte ihn schon als Aspiranten (Akkusativ) – Я знав його ще тоді, коли він був аспірантом.*

У деяких випадках, якщо після прийменника стоїть прислівник або несубстантивований прикметник, то прийменник не потребує будь-якого відмінка після себе: *Sie halten ihn für klug* – Вони вважають його розумним; *Er geht nach vorn* – Він йде вперед.

У німецькій мові прийменники можуть поєднувати:

– дієслово з іменником: *nach Nikopol fahren* – їхати до Нікополя; *durch die Straße gehen* – йти вулицею;

– іменник з іменником: *der Glaube an die Zukunft* – віра в майбутнє; *die Teilnahme an der Konferenz* – участь у конференції;

– дієслово чи іменник із прислівником: *Kriwyi Rig von heute* – сьогоднішній Кривий Ріг; *nach rechts gehen* – йти праворуч.

В українській мові нормативні залежні слова в конструкціях із керуванням можуть бути виражені:

– формою родового відмінка (кого, чого) – *навчитися цього, повторювати його*;

– формою родового відмінка з прийменником *у* (у кого) – *зустрічатися у нього*;

– формою родового відмінка з прийменником *до* (до кого, до чого) – *ставитися до нього, звертатися до них*;

– формою знахідного відмінка (кого, що) – *читати книгу, роздивлятися малюнки*;

– формою знахідного відмінка з прийменником *у* (у кого, у що) – *викликати у відповідь, вкладати у слова*;

– формою знахідного відмінка з прийменником *за* (за що) – *покарати за що*;

– формою знахідного відмінка з прийменником *про* – *знати про нього*;

– формою орудного відмінка (ким, чим) – *стати звичкою*;

– формою орудного відмінка з прийменником *з* (з ким, з чим) – *вітатися з людьми*;

– формою орудного відмінка з прийменником *над* (над ким, над чим) – *подумайте над цим*;

– формою місцевого відмінка з прийменником *у* (у кому, у чому) – *знаходиться у лісі* [2, с. 241–249].

Прислівники, поєднуючись з іменниками, займенниками, числівниками, указують на їхні синтаксичні відношення з іншими словами (іменниками, займенниками, числівниками, дієсловами).

Отже, у німецькій мові окремі прийменники можуть керувати двома відмінками (*an, auf, hinter, neben, in, über, unter, vor, zwischen* керують Dativ і Akkusativ), а деякі (*als, wie*) взагалі не вимагають після себе певного відмінка.

Традиційно закріпленими значеннями в українській мові для прийменників є просторове (*в, на, з, над, при, до, уздовж* тощо), часове (*за, у, до, о, через, над* тощо), причинове (*від, через, в силу, з нагоди*,

завдяки тощо), мети (для, на, заради), порівняння (проти). Специфічних особливостей у вживанні цих прийменників у простому реченні немає.

У німецькій мові прийменники, які вживаються з Akkusativ і Dativ, також можуть слугувати для вираження різних категорій, але вони вживаються за правилами, які відрізняються від правил утворення простого речення в українській мові. Так, прийменники *an, auf, hinter, in, neben, über, unter, vor, zwischen* уживаються у реченні з Akkusativ, якщо ставиться запитання *wohin?* – куди?, а також із Dativ, якщо ставиться запитання *wo?* – де? Наприклад:

Akkusativ – із запитанням *wohin?* – *Ich habe das Geschenk an meinen Bekannten geschickt.* – Я надіслав подарунок моєму знайомому;

Dativ – із запитанням *wo?* – *Das Mädchen steht am Fenster.* – Дівчинка стоїть біля вікна;

Akkusativ – *Sie legt die Bücher auf den Tisch.* – Вона кладе книжки на стіл;

Dativ – *Die Tasche liegt auf dem Tisch.* – Сумка лежить на столі.

Прийменники місця *an, auf, in, nach, zu* мають у реченні свої особливості. Наприклад:

auf уживається у значенні – ‘підніматися на щось, що вище навколишньої місцевості’: *auf das Dach, auf einen Berg, auf den Baum steigen*;

in – при позначенні ‘закритого простору’: *ins Haus, in die Wohnung, ins Theater gehen*;

nach – указує напрямок світу – *nach Süden, nach Norden fahren*;

an – ‘на межі, в безпосередній близькості’ – *an der Grenze, an der Küste, am Waldrand* [2].

У німецькій мові значну роль відіграють у простих реченнях додатки в окремих відмінках, які можуть бути виражені іменниками, займенниками у супроводі відповідних прийменників. На відміну від української мови, у таких реченнях особлива увага приділяється порядку слів у реченні. За наявності в реченні двох додатків, виражених іменниками, першу позицію займає додаток у Dativ, а за ним слідує додаток в Akkusativ: *Der Lehrer gibt dem Studenten ein Buch.* – Учитель дає студентові книгу.

За наявності в реченні двох додатків, виражених займенником та іменником, на першу позицію стає додаток-займенник, а за ним – додаток-іменник: *Mein Freund gibt mir sein Heft.* – Мій друг дає мені свій зошит.

За наявності в реченні двох додатків, виражених займенниками, першу позицію займає додаток в Akkusativ, а за ним – додаток в Dativ: *Der Lehrer gibt es (das Buch) ihm (dem Studenten).*

Додаток із прийменником стоїть після звичайного додатка: *Der Student berichtet uns über seine Erforschungen.*

Як в українській, так і в німецькій мові прийменники можуть вступати в різні види відношень (антонімічні, омонімічні, синонімічні).

Вибір прийменника зумовлюється стилем мовлення, ситуацією комунікації, контекстом.

В українській мові окремі прийменники тісно пов'язані з фонетичними правилами вживання, що зумовлюється закономірностями милозвучності української мови. Наприклад, прийменник *з* уживається перед словом, що починається з голосного, незалежно від закінчення попереднього слова (наприклад: *Вітер з України*). Цей прийменник може мати форму *із* (наприклад: *Раз у раз із сходу приходили хмари*), якщо стоїть між словами, перше з яких закінчується на приголосний, а друге починається з приголосного. Цей прийменник при числівниках два, три завжди має форму *зо* (наприклад: *Зо дві години студенти чекали на викладача*) [6].

У німецькій мові в питальних реченнях, де дієслово вживається з прийменником, також спостерігається аналогічна ситуація (наприклад: *Worauf wartest du? – Чого ти чекаєш?*). У наведеному прикладі прийменник *auf* починається на голосний і тому при з'єднанні його з питальним словом *wo?* додається *r = worauf*.

Часто трапляється в німецькій мові злиття прийменника з артиклем чоловічого, жіночого та середнього роду іменника. Це такі прийменники, як: *an, in, bei, zu, von: zu + der = zur; zu + dem = zum; von + dem = vom; in + das = ins; in + dem = im; an + dem = am; bei + dem = beim*.

Таким чином, прийменники у німецькій мові відіграють таку ж роль, як і в українській, тобто пов'язують слова чи групи слів в одну смислову одиницю. Системи прийменників в українській та німецькій мовах структуровані по-різному, їхні значення збігаються лише частково.

В українській і німецькій мовах прийменники, разом із відмінковими формами іменників, займенників, можуть виражати час, простір, причину, мету, спосіб дії, порівняння тощо.

Багато прийменників в українській і німецькій мовах позначають конкретний вид відношень між предметами й явищами реальної дійсності, тому особливо актуальною є семантична класифікація прийменників. Подальшого дослідження потребує порівняльна характеристика особливостей функціонування українських і німецьких прислівників у текстах різних типів, стилів і жанрів.

Література

1. Бодуэн де Куртенэ И. Избранные труды по общему языкознанию [Электронный ресурс] / Бодуэн де Куртенэ И. – М. : Издательство Академии наук СССР, 1963. – Т. 1. – 391 с. – Режим доступа : superlinguist.ru/index.php.
2. Брицин М. Порівняльна граматики української і російської мов / Брицин М., Жовтобрюх М., Майборода А. – К. : Вища школа, 1978. – 272 с.
3. Рождественский Ю. Лекции по общему языкознанию [Электронный ресурс] / Рождественский Ю. – М. : Добросвет, 2000. – 344 с. – Режим доступа : www.notabene.ru/book/dobrosvet/dbook2.htm.

4. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache / Drosdowski G., Eisenberg P., Gelhaus H. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zurich : Dudenverlag, 1993. – 864 s.

5. Humboldt W. Über das Entstehen der grammatischen Formen, und ihren Einfluss auf die Ideenentwicklung / W. Humboldt // Wilhelm von Humboldt. Über die Sprache. Reden von der Akademie [Hrsg., kommentiert u. mit einem Nachw. Vers. V.J. Trabant]. – Tübingen, Basel, 1994. – S. 52–81.

6. <https://www.Ridnamova.com.ua>

References

1. Boduen de Kurtene I. Izbrannyye trudy po obshchemu yazykoznaniiyu [Elektronnyy resurs] / Boduen de Kurtene I. – M. : Izdatelstvo Akademii nauk SSSR. 1963. – T. 1. – 391 s. – Rezhim dostupa : superlinguist.ru/index.php?

2. Brytsyn M. Porivnialna hramatyka ukrainskoi i rosiiskoi mov / Brytsyn M., Zhovtobriukh M., Maiboroda A. – K. : Vyshcha shkola, 1978. – 272 s.

3. Rozhdestvenskiy Yu. Leksii po obshchemu yazykoznaniiyu [Elektronnyy resurs] / Rozhdestvenskiy Yu. – M. : Dobrosvet. 2000. – 344 s. – Rezhim dostupa : www.notabene.ru/book/dobrosvet/dbook2.htm.

4. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache / Drosdowski G., Eisenberg P., Gelhaus H. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zurich : Dudenverlag, 1993. – 864 s.

5. Humboldt W. Über das Entstehen der grammatischen Formen, und ihren Einfluss auf die Ideenentwicklung / W. Humboldt // Wilhelm von Humboldt. Über die Sprache. Reden von der Akademie [Hrsg., kommentiert u. mit einem Nachw. Vers. V.J. Trabant]. – Tübingen, Basel, 1994. – S. 52–81.

6. <https://www.Ridnamova.com.ua>

*Статтю рекомендовано до друку
доктором педагогічних наук, професором,
завідувачем кафедри німецької мови і літератури
з методикою викладання
Криворізького державного педагогічного університету
Гаманюк Вітою Анатоліївною*

Стаття надійшла до редакції 20 червня 2016 року